

Agustí Duran i Sanpere, la història de l'art i l'art cerverí

Pere Beseran i Ramon

Universitat de Barcelona

Afirmar que l'aportació d'Agustí Duran i Sanpere a la història de l'art cerverí ha estat fonamental i decisiva probablement és dir poc, encara que en un cert sentit potser sigui dir massa. És poc quan comprovem que, amb relació a Cervera, l'activitat investigadora i divulgadora del senyor Duran va molt més enllà de l'estudi de les obres d'art locals, siguin objectes, edificis o conjunts, ja que tots ells apareixen en la seva obra com a elements inserits dins una tasca enorme d'aproximació multidisciplinària a tot el que expliqui la vida de la ciutat i el seu entorn pel transcurs de la història. Res de cerverí li és estrany, siguin la història, els homes i els fets, siguin la vida i els objectes quotidians, siguin els llibres i els papers, siguin les contruccions monumentals i les obres d'art. Assenyalant-lo, doncs, com el primer historiador de l'art de Cervera ens quedem curts en la visió que Duran i Sanpere tenia de la seva tasca.

Però, precisament per aquest particular i riquíssim enfocament de la seva activitat científica, gosaríem dir que gairebé mai, deixant de banda algunes ocasions comptades, Duran i Sanpere no treballa amb els objectius i la metodologia propis de la història de l'art. En cap cas no es tracta de negar-li ni títols ni mèrits sinó de constatar quina era la manera com treballava, integrant els fenòmens artístics dins un discurs més ample, fos de caire històric, social, documental o paisatgístic, aspectes que, com tants d'altres, poden tenir el seu lloc dins els estudis artístics, sempre i quan els objectius i els mitjans no siguin confosos.

No deixa de ser revelador que Duran aparegui qualificat *només* com a "historiador, arxiver i arqueòleg" en la seva biografia enclosa al volum corresponent de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, publicat per primer cop el 1974, l'any ante-

rior al de la seva mort. Es fa difícil creure que el mateix Duran -que al mateix volum encara signa la biografia de Fèlix Duran i Cañameras, impresa en la pàgina anterior a la seva- fos del tot aliè a aquesta nota biogràfica redactada, precisament, per l'historiador de l'art Joan Ainaud de Lasarte, ell sí qualificat com a tal cinc anys abans en la seva aparició dins el volum corresponent de la mateixa obra, escrita ara per Santiago Alcolea, un altre professional del ram de la història de l'art. És clar que no és aquest el lloc on argumentar l'autonomia de la història de l'art com a disciplina amb objectius i metodologies específics i distints, per bé que afins, als d'altres camps de les ciències socials, però el cert és que la imatge que tenim de Duran, i també la que en tenia qui redactava aquella biografia, potser d'acord amb el mateix biografiat, és la d'algué que enclou amb naturalitat els eventuais estudis sobre obres d'art dins la tasca genèrica de l'historiador sense adjectius, de l'historiador que globalitza.

Veient la data primerenca d'algunes de les seves aportacions cabdals a la història de l'art cerverí i català¹, hom estaria temptat de pensar que foren les circumstàncies històriques que la guerra i la postguerra varen marcar les que desviaren Duran d'aquells interessos primerencs en els afers de l'art i el decantaren cap als arxius, els museus i l'arqueologia, imposant-li alhora la temàtica barcelonina com aquella que més temps i tinta li prendria. Però, de fet, només cal revisar la cronologia del seu *currículum* i de les seves publicacions per comprovar com tots aquests interessos i ocupacions, enclosa la vocació barcelonina, són anteriors a la guerra i tant o més antics que els seus treballs sobre temes artístics.

Per a resseguir la vocació científica rica i variada de Duran i Sanpere és molt útil i instructiu repassar la seva bibliografia, o millor les seves bibliografies, ja que arran de la seva mort el 1975 en foren publicades dues de complementàries, una d'exhaustiva, compilada des del Museu d'Història de Barcelona per Victòria Mora², i una altra d'estrictament cerverina catalogada

1. Pensem en el seus treballs sobre la creu de Sant Nicolau (1914), sobre la Casa Municipal (1920) o sobre Santa Maria (1922), tots tres de Cervera, o sobre els retaules gòtics de pedra a Catalunya (1932-34) o sobre multitud d'altres terrenys artístics amb què, amb major o menor extensió, el veurem ocupar-se als anys vint i trenta; vegeu les notes següents.

2. Fou publicada com a *Bibliografia del Senyor Duran i Sanpere*, Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, febrer 1976 (dia del Museu), pp. 3-27, i completa la bibliografia parcial que al jubilar-se Duran ja Victòria Mora havia confeccionat i publicat als *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, vol. X: *Estudios dedicados a Agustín Durán y Sanpere*, I, 1967, pp. 33-58.

des de Cervera per Josep M. Llobet i Portella³. Resseguint ordenadament els seus escrits publicats es fa palès que història, art, arqueologia, tradicions i documentació apareixen combinats des dels primers instants. Ho veiem als escrits breus dels anys 1912-1918 apareguts de vegades sota pseudònim i inserits essencialment en publicacions locals. I també es veu clar com la mateixa pluralitat d'objectius abasta tant els fenòmens cerverins, els que lògicament l'atrauen de primer, com els barcelonins que, des del 1918-20 comencen a créixer proporcionalment. En uns i altres el paper de la documentació, dels papers, els llibres i les recerques d'arxiu serà sovint essencial, com a objectiu final o com a punt de partida per a estudis que, si convé, engloben també la valoració de l'obra d'art des d'altres vessants. Una altra cosa veurem també mirant el seu *currículum* escrit, i especialment el dedicat a temes cerverins: el fet que una part important de la seva obra s'origina en textos breus destinats a publicacions periòdiques no especialitzades. Aquesta característica redunda en el seu to abastable, en la varietat dels seus temes i en la seva àmplia difusió, però desespera l'estudiós que vol trobar el treball definitiu sobre una determinada matèria. Si en altres casos això pot aixecar sospites sobre la capacitat de l'autor per a afrontar aquesta tasca, en el cas de Duran la feina feta deixa clar que no era aquesta la seva situació. El fet és, però, que gairebé mai no es va plantejar les grans síntesis ni les recerques llargues i sistemàtiques, i que no va escriure ni una història de l'art cerverí ni una història de Cervera, sinó que, com és ben sabut, el seu capital *Llibre de Cervera*⁴ és essencialment -però no només- un recull de treballs anteriors, igual que també té aquest caràcter compendiós l'altra seva gran obra, els tres gruixuts volums de *Barcelona i la seva Història*⁵, així com algun llibre més⁶.

Deia abans que aquesta producció és algun cop causa de desesperació per part de l'investigador que endevina en els escrits de Duran idees, dades o interrogants que no troba desenvolupats per escrit amb l'amplitud, el detall i l'aparell crític que desitjaria. I és que la transcendència de l'obra de Duran és tan notable, especialment en l'entorn cerverí, que no només les seves opinions

3. La "Bibliografía cervariense de Don Agustín Duran i Sanpere" és enclosa al catàleg de la XXV *Exposición Bibliográfica Cervariense*, CSIC, IEL, Lleida, 1976, pp. 29-37.

4. Agustí DURAN I SANPERE, *Llibre de Cervera*, Tàrraga, Biblioteca de Cervera i la Segarra, 1972, reeditat per Curial a Barcelona, 1977 (Documents de Cultura, núm. 15).

5. Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, 3 vols., Barcelona, 1972-1975 (Documents de Cultura, núms. 2, 4 y 7).

6. Agustí DURAN I SANPERE, *Pels camins de la història*, Barcelona, 1973.

són elevades al nivell de les certes sinó que els seus “forats” es perpetuen i esdevenen transcendents: el fet que, per un motiu que se’n escapa, Duran i Sanpere no s’ocupés mai monogràficament del convent cerverí de Sant Francesc fa que Sant Francesc pràcticament no s’esmenti en la bibliografia catalana, i no per manca d’interès intrínsec, que és ben alt i que de segur era conegut per Duran, sinó per la seva incompareixença dins la seva obra. Inversament, i sens perjudici dels historiadors que abans que Duran havien treballat els mateixos temes que ell, la presència d’una obra o un artista en les seves pàgines ha esdevingut sovint el seu “certificat de naixement” historiogràfic.

En el camp de l’art això és el que podem dir, per exemple de la creu de sant Nicolau, potser la primera obra d’art que el va ocupar amb una certa extensió i a la qual va dedicar el 1914 un dels seus estudis majors⁷. Pels mateixos anys el veurem ocupar-se del campanar i de les campanes de Santa Maria, de l’escultor Jaume Padró o del Sant Crist de Cervera⁸. No molt després, els seus estudis sobre Joan Pau Guardiola, sobre els Alegret o sobre la Casa municipal de Cervera seran altres treballs fundacionals. Alguns d’una considerable extensió. Entre els artistes i les obres de què s’ocupa trobem ben significativa la seva especial vinculació a l’escultor gòtic Jordi de Déu. El tracta per primer cop el 1919 en raó a la seva tasca cerverina⁹, estudiada més a fons en un altre dels seus treballs clau, l’article sobre *L’art antic a Santa Maria de Cervera* del 1922¹⁰, una altra aportació clàssica de Duran a la història de l’art, encara imprescindible en molts sentits. La figura de Jordi de Déu esdevindrà gairebé emblemàtica respecte a Duran, ja que en base als indrets on se’l documenta treballant esdevé un nexe entre Cervera i Barcelona, els dos centres d’atenció preferent de Duran, sense oblidar Poblet com a lloc d’actuació de l’escultor gòtic i d’interès per a l’historiador¹¹. I si a Cervera l’obra d’aquest artista fou destinada a Santa Maria

7. Agustí DURAN I SANPERE, *Orfebreria catalana. I: La Creu de Sant Nicolau de Cervera. II: Els argenters de Cervera*, Barcelona, tip. l’Avenç, 1917 (separata de l’article publicat a *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VIII, 1914, pp. 142-201).

8. Vegeu les referències a aquests treballs dins J.Ma. LLOBET I PORTELLA, *Bibliografia Cerveriense*.

9. Agustí DURAN I SANPERE, “De l’escultor Jordi de Déu (segle XIV i primers anys del XV)”, dins *La Veu de Catalunya*, 24 de gener del 1919 (Pàgina artística).

10. Agustí DURAN I SANPERE, “L’art antic a l’església de Santa Maria de Cervera”, dins *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, any XXXII, núm. 333 (octubre 1922), pp. 293-317.

11. Agustí DURAN I SANPERE, “Jordi de Déu i els sepulcres del infants reials”, dins *Poblet. Recull d’escrits pobletans*, Barcelona, 1933, pp. 47-51 (ara dins *Pels camins de la història*, Barcelona, 1973, pp. 60-61, fig. 15); també Agustí DURAN I SANPERE, “Les escultures de Poblet a Poblet”, dins *Butlletí dels Museus d’Art de Barcelona*, vol. IV (1934), pp. 153-163; també a *Butlletí Arqueològic Tarraconense*, núm. 48 (abril-juny 1934), vol. IV, pp. 256-366.

i a Santa Magdalena, un dels llocs on s'emplacen les escultures que va fer a Barcelona és la façana gòtica de la Casa de la Ciutat, l'edifici municipal on Duran treballava des del 1917. Quan als anys vint la façana i tot l'Ajuntament es restaurin la vigília de l'exposició del 1929, serà Duran i Sanpere qui supervisarà la restauració de les pedres medievals i col·laborarà amb els arquitectes en l'arranjament del conjunt¹².

Però a més Jordi de Déu és una de les peces que lliguen a Duran i Sanpere amb l'escultura gòtica, un dels seus camps de recerca artística preferents. Sense menystenir les seves aportacions en molts altres terrenys, gosaríem dir que, descomptades les passions per Cervera i Barcelona, l'escultura gòtica era el seu camp de recerca, un dels més estimats i reiterats, gairebé constants abans de la guerra. I si mirem l'ordre de les publicacions, Jordi de Déu, el sepulcre i el retaule que va fer per a Ramon Serra a Santa Maria, així com les altres tombes gòtiques del temple, semblen haver estat el seu camí d'arribada a la matèria i el punt de partida d'altres estudis dedicats a l'escultura gòtica. A ella dedicaria la que probablement sigui la seva aportació més destacada a la història de l'art, el seu monumental treball dedicat a *Els retaules de pedra*, aparegut el 1932-34¹³, en el primer volum del qual Cervera és acuradament representada. Aquest estudi crític, minuciós, ple de referències a obres i a idees tot just esbossades, encara tan vàlid i suggeridor per als historiadors d'avui -i no només pel seu excepcional repertori fotogràfic- feia preveure una dedicació més àmplia i sostinguda a aquest terreny; però això no fou així. És cert que l'escultura gòtica continuaria essent una de les seves especialitats, com ho proven que s'encarregués d'aquesta matèria dins l'obra col·lectiva *l'Art Català* que dirigí Joaquim Folch i Torres entre 1955 i 1961¹⁴, que continués ocupant-se'n de manera més o menys breu en obres de conjunt o en alguns treballs puntuals¹⁵,

12. Agustí DURAN I SANPERE, "Escultura catalana antiga. Les estatués de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona", dins *La Veu de Catalunya*, Barcelona, dissabte, 10 de juliol de 1920, (Pàgina artística de la Veu), p. 13; DURAN I SANPERE, Agustí, "La fachada antigua de la Casa de la Ciudad de Barcelona. Un monumento que recobra su valor", dins *Barcelona Atracción*, núm. 201. 1928. pp. 67-71; DURAN I SANPERE, Agustí, "La restauració de la Casa de la Ciutat", *La Publicitat*, Barcelona, 31 de juliol de 1929, pp. 8-11.

13. Agustí DURAN I SANPERE, *Els retaules de pedra*, vols. I-II, Barcelona, 1932-1934 (Monumenta Cataloniae, vols I i II).

14. Agustí DURAN I SANPERE, "L'escultura gòtica," dins *L'Art català*, vol. I, 1955-1957, pp. 354-380.

15. Pensem sobretot en la seva producció barcelonina, on trobarà sempre espai per a l'escultura gòtica sigui en parlar de la casa de la Ciutat, de la catedral o dels molts indrets que va tenir ocasió de tractar en escrits o en les emissions radiofòniques de *Barcelona. Divulgación Histórica*, posteriorment editades.

o que es pensés en ell per a la redacció del volum corresponent de la col·lecció *Ars Hispaniae*, malgrat que finalment fou Joan Ainaud de Lasarte qui va redactar-lo¹⁶. Però el fet és que les seves ocupacions aniran per altres camins en els anys a venir.

No només els estudis com a historiador de l'art medieval s'atenuen, sinó que la seva bibliografia cerverina és pràcticament buida entre 1932 i 1954¹⁷. Als restants anys trenta -encloent la guerra i la seva tasca en el salvament d'arxius, que fan que de 1936 a 1940 només publiqui sis articles breus- i als anys quaranta i cinquanta ni Cervera ni l'escultura gòtica tenen gaire cabuda en les activitats essencialment barcelonines de Duran i Sanpere, convertit en director del Museu d'Història de la Ciutat creat per ell el 1943. O, per ser més exactes, no són àrees de coneixement que es facin visibles en el terreny de la recerca i les publicacions, car és en aquests mateixos anys que es gesten a Cervera l'Arxiu Històric i els Museus Comarcal i del Blat i la Pagesia. La seva relació amb l'art cerverí és, doncs, en aquests anys la de recollir-lo i posar les bases de l'actual fons museogràfic cerverí.

A partir del 1957, un cop jubilat dels seus càrrecs barcelonins, veurem reaparèixer l'obra escrita de Duran sobre Cervera, reprenent en certa manera un fil interromput abans de la guerra. El tema del museu de Cervera apareixerà sovint en els seus escrits, i al llarg dels anys seixanta tornarà a més a la seva aproximació miscel·lània a la Segarra i la seva capital a través de diverses publicacions locals. L'art hi recuperarà el seu lloc, immers més que mai en una visió global del microcosmos cerverí. Són d'ara els textos sobre les fonts baptismals de Santa Maria i sobre les creus de terme, a més d'una nova aproximació al campanar i d'un article breu sobre Sant Pere el Gros. Però la necessitat d'agrupar la tasca de tants anys en un cos articulat, que donés un

16. Tot i que el llibre se cita habitualment com A. DURAN I SANPERE, J. AINAUD DE LASARTE, *Escultura gòtica*, Madrid, 1956 (*Ars Hispaniae*, VIII), ja que aquestes són les autories especificades a la seva portada, cal indicar que el mateix Duran ja va aclarir per escrit que el text d'aquell volum fou exclusivament redactat per Joan Ainaud; així consta en el seu discurs de recepció d'Ainaud com a membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, (vegeu Joan AINAUD DE LASARTE, *Pintures del segle XIII al carrer de Montcada de Barcelona*, discurs llegit el dia 18 de maig de 1969 en l'acte de recepció pública del Doctor... a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, i discurs de contestació de l'Acadèmic numerari Agustí Duran i Sanpere, Barcelona, 1969, pp. 30-31).

17. L'únic treball significatiu que la bibliografia de Llobet i Portella anota entre aquests anys és l'estudi signat conjuntament per A. DURAN Y SANPERE, y F. GÓMEZ GABERNET, "Las Escuelas de Gramática en Cervera" *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVII, 1944, integrat després dins el *Llibre de Cervera*.

sentit major a les parts i guanyés contundència i transcendència com a conjunt desemboquen en la necessària creació dels ja citats volums miscel·lanis sobre Barcelona i sobre Cervera.

Dins el *Llibre de Cervera* Duran no construeix pròpiament una història de l'art cerverí, però hi aboca materials suficients com per a fer-la. Només el fet d'aparèixer conjuntament amb treballs no dedicats a l'art, impedeix que es faci evident aquest lligam temàtic específic. Però hauria estat estrany que Duran fés altrament. Fidel a la manera com l'hem vist treballar sempre, la combinació d'art i història no és aquí una barreja –encara que als *especialistes* pugui semblar-nos-ho– sinó una combinació volguda, en què els monuments fan de fil conductor i aglutinant de la vida dels homes del passat i del present. A més, al *Llibre...* Duran no només recull escrits antics, sinó que els refà, els revisa, els escurça o els amplia segons convingui i, a més, incorpora textos nous, alguns de tan importants com els dedicats al convent de Sant Domènec o als vitralls de Santa Maria i a Colí de Maraya, el seu autor.

Aquest repàs per l'art cerverí més o menys camuflat en el llibre es pot resseguir per ordre cronològic, començant pels temples de Sant Pere el Gros, de Sant Joan de Jerusalem i, sobretot, de Santa Maria, en relació amb el qual s'entreté especialment per tal de fer-se càrrec d'escultures, pintures i vitralls. El panorama medieval es completa amb els treballs sobre els convents, esglésies i hospitals de la vila. Com a mínim el capítol que s'ocupa de Sant Domènec és també, com dèiem, una aportació important de nova redacció, amb abundant informació inèdita. L'extens apartat sobre la casa Municipal lliga les dades medievals amb les etapes modernes de l'edifici, que enllacen més endavant amb el capítol sobre la Universitat, sorprenentment breu en relació amb el seu paper a Cervera. Nombroses són encara les anotacions d'art encloses en l'apartat que titula “La Història del carrer estant”, on s'ocupa d'urbanisme i d'arquitectura, però també de creus de terme. Resten encara les “Notes d'Art”, encapçalades per un “Breu panorama de l'art” de nova redacció, en què enllaça nombroses notícies diverses sobre pintura i escultura, moltes d'elles inèdites i prou interessants, tot i el context genèric en què es troben. Rere seu hi trobem revisats i ampliat els seus antics estudis sobre els Alegret, sobre Pau Guardiola i sobre els Padró. I encara que no hi ha capítols específics sobre l'art dels segles restants, els XIX i XX, resta encara la seva presentació i descripció dels Museus cerverins com a font no exempta d'utilitat.

És clar que els historiadors de l'art actuals podríem retreure a Duran i Sanpere

no només els temes negligits, sinó també la manca d'aparells crítics que ens simplifiquessin la feina, o el desinterès en aproximacions estilístiques, formals o iconogràfiques per a les quals Duran no estava pas mancat de dots, com ho proven alguns dels seus treballs primerencs sobre escultura gòtica i art medieval en general. Però el cert és que l'historiador Duran es manté fidel al seu punt de vista, que no té perquè ser sempre el nostre, i que els seus nombrosos treballs sobre art han estat i continuen essent contribucions fonamentals i reveladores. En realitat, el principal retret que hom tindria ganes de fer-li és el de no haver volgut ser *només* historiador de l'art.